

איפה ואיפה - על מדות ומשקלות¹

"לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה: לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה: אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך...כי תועבת ה' א-להיך כל עשה אלה כל עשה עול" (דברים כה יג טז)

"לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה: מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והיין צדק יהיה לכם אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים". (ויקרא יט לה לו)²

מסכת בבא מציעא דף סא עמוד ב

אמר ליה רב יימר לרב אשי: לאו דכתב רחמנא במשקלות למה לי? - אמר ליה: לטומן משקלותיו במלח. - היינו גזל מעליא הוא! - לעבור עליו משעת עשייה.³

אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים בריבית, יציאת מצרים גבי ציצית, יציאת מצרים במשקלות? אמר הקב"ה: אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור - אני הוא שעתידי לפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל בריבית, וממי שטומן משקלותיו במלח, וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא.⁴

בבא בתרא דף פח עמוד א - פט ע"ב

משנה: הסיטון⁵ מקנח מדותיו אחד לשלשים יום, ובעל הבית - אחד לשנים עשר חדש. רבן שמעון בן גמליאל אומר: חילוף הדברים. חנווני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת ומקנח מאזנים על כל משקל ומשקל. אמר רשב"ג: במה דברים אמורים - בלח, אבל ביבש - אינו צריך. וחייב להכריע לו טפח. היה שוקל לו עין בעין - נותן לו גירומין, אחד לעשרה בלח, ואחד לעשרים ביבש. מקום שנהגו למוד בדקה - לא ימוד בגסה, בגסה - לא ימוד בדקה, למחוק - לא יגדוש, לגדוש - לא ימחוק.

גמרא: מנהני מילי? אמר ריש לקיש, דאמר קרא: "אבן שלמה וצדק" - צדק משלך ותן לו.⁶

תנו רבנן: "לא יהיה לך" - מלמד שמעמידין אגרדמין למדות, ואין מעמידין אגרדמין לשערים. דבי נשיאה אוקימו אגרדמין בין למדות בין לשערים.⁷

¹ לכאורה, רמאות במידות ומשקלות איננה אלא צורה אחרת של גניבה או של רמאות (אונאה). ואע"פ כן, יש כאן דין מיוחד כפי שנראה. למשל, בהיבט הציבורי הכללי של אחריות בית הדין (המדינה) לתיקון המידות. הגניבה כאן היא בעלת משמעות רחבה יותר מאשר גניבה או רמאות שמקורה בעסקה חד פעמית בין פרט (אדם) אחד לשני. וכבר רצינו להציע במספר מקומות את הרעיון שלחלוקה המקובלת של המצוות לשתי הקבוצות: בין אדם למקום ובין אדם לחברו, אפשר להוסיף קבוצה שלישית: בין אדם לציבור ו לכלל החברה. זו ללא ספק דוגמא בולטת לעבירה בקבוצה זו.

² ספר דברים חוזר ומחוק דברים שכבר שמענו בספר ויקרא. ושם יש את אזכור יציאת מצרים ואילו אצלנו יש את הסמיכות לפרשת זכירת עמלק. נעמוד על כך בהמשך.

³ ראה תחילת הסוגיה שם בדף סא עמוד א שהגמרא דנה מדוע צריך איסור לאו נפרד גם לריבית, גם לגזל וגם לאונאה. הרי כולם הם סוג של גניבה או גזל. וכבר שם בולטת האונאה בחומרותה משום שאין המרומה מודע תמיד לכך שרימו אותו כך שגם אם נרצה להקל בדינו של המרמה ולומר שבסופו של דבר המרומה ויתר ומחל לו (או פשוט התייאש), לא נוכל לעשות כן: "מה לאונאה שכן לא ידע ומחיל". כל זה באונאה בשעת המכירה עצמה. וכאן חומרה נוספת "לעבור עליו משעת עשייה". עוד לא מכרת או קנית כלום, עוד לא רימית בפועל. רק החזקת בביתך או בעסקך משקל או מידה לא נכונים - כבר עברת עבירה! ולעניין הטמנת המשקל במלח נחלקו הראשונים. רש"י סבור שזה הכבדת המשקל (רמאות מצד הקונה) מול ראשונים אחרים שאומרים שזה דווקא מקל על המשקל (רמאות מצד המוכר). מה אומר על כך המדע בימינו? על איזה סוג משקל מדובר?

⁴ רמאות היא רמאות היא רמאות. רמאות "דרך גוי" סופה שתהיה רמאות כללית במשקלות וסחר לא הוגן וסופה שתהיה גם רמאות במצוות שבין אדם למקום. קלא אילן הוא תחליף זול (צמר צבוע) לתכלת האמיתית שהייתה נדירה ויקרה.

⁵ המוכר - הסיטונאי. ראה פירוש משנה זו ברש"י ושטיינזלץ שם וכן מפרשי המשנה, ברטנורא, קהתי ועוד. פרק ה משנה י.

⁶ דברי ריש לקיש אלה מכוונים לקטע במשנה "וחייב להכריע לו טפח" וכן לקטע "היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומים" שבשניהם הכוונה שהמוכר צריך להוסיף קצת ללקוח (להכריע) להטות את לשון המאזניים) על מנת שלא יהיה שום ספק שהלקוח קיבל את הכמות שהיה צריך לקבל. ראה שם שתחילה חשבה הגמרא שזהו דין תורה, אבל בהמשך נראה שזה חיוב מדברי חכמים.

⁷ אגרדמין - פקחי שווקים. מפשט הפסוקים המתמקדים ב"אבן", משקל, מידה ומאזניים נראה שהתורה מקפידה רק על המידות והמשקלות, אבל לא על המחירים. אין אזכור לנושא המחירים בתורה. יש אמנם ביקורת רבה בחז"ל על "מפקיעי שערים" וסוחרים המנצלים את המצב, אבל בעיקרון נראה שהתורה מאמינה בתחרות ובשוק חופשי וכמו שאומר רש"י שם: "אם זה רוצה למכור ביוקר, אותו הצריך למעות ייתן בזול וילכו הקונים אצלו וימכרו זה בזול בעל כורחו". אבל יש גם דעה נגדית: "דבי נשיאה אוקימו אגרדמין בין למידות בין לשערים". ראה בגמרא שם הסיפור על שמואל וקרנא. ויכוח זה נמשך גם בפוסקים. מהרמב"ם הלכות סנהדרין א א ומחושן משפט סימן רלא נראה שהתקבלה הדעה המחמירה שיש לפקח גם על המחירים, לפחות על מחירי מקסימום. לפי זה נראה שעל סימון מחירים כולם יסכימו שכן זה דומה יותר למידות מאשר לשערים. ולא באנו כמובן לפסוק הלכות.

תנו רבנן: היה מבקש ממנו ליטרא - שוקל לו ליטרא, חצי ליטרא - שוקל לו חצי ליטרא, רביע ליטרא - שוקל לו רביע ליטרא. מאי קא משמע לן? דמתקנינן מתקלי עד הכי.⁸

תנו רבנן: אין עושין משקלות לא של בַּעַץ ולא של אבר, ולא של גיסטרון ולא של שאר מיני מתכות. אבל עושה הוא של צונמא ושל זכוכית. תנו רבנן: אין עושין המחק של דלעת - מפני שהוא קל, ולא של מתכת - מפני שהוא מכביד, אבל עושהו של זית ושל אגוז, של שקמה ושל אשברוע. תנו רבנן: אין עושין את המחק צדו אחד עב וצדו אחד קצר; לא ימחוק בבת אחת, שהמחוק בבת אחת - רע למוכר ויפה ללוקח, ולא ימחוק מעט מעט, שרע ללוקח ויפה למוכר.⁹ על כולן אמר רבן יוחנן בן זכאי: אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר. אם אומר - שמא ילמדו הרמאין, ואם לא אומר - שמא יאמרו הרמאין: אין תלמידי חכמים בקיאין במעשה ידינו. איבעיא להו: אמרה או לא אמרה? אמר רב שמואל בר רב יצחק: אמרה, ומהאי קרא אמרה: "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם" (הושע יד י).¹⁰

בבא בתרא דף פח עמוד ב

אמר ר' לוי: קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות ... דהתם אפשר בתשובה, והכא לא אפשר בתשובה.¹¹

מדרש תנחומא פרשת כי תצא סימן ח

"זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים" - רבי בנאה פתח: "מאזני מרמה תועבת ה' ואבן שלמה רצונו" (משלי יא א). אם ראית דור שמידותיו שקר, דע שהמלכות מתגרה באותו הדור. מה טעם? "מאזני מרמה תועבת ה'" וכתוב אחריו: "בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה". רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר: "האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה" (מיכה ו יא) - אפשר דור שמידותיו שקר שהוא זכאי ובכיס אבני מרמה? אמר רבי לוי: אף משה רמזה להם בתורה, שנאמר: "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן", "לא יהיה לך בביתך". מה טעם? "כי תועבת ה' כל עשה אלה". מה כתיב אחריו? "זכור את אשר עשה לך עמלק".¹²

שבת שלום

מחלקי המים¹³

⁸ מה כאן החידוש? החידוש הוא שהקונה לא יכול לבקש (והמוכר לא יכול להציע, כך נראה) מידות שאינן "תקניות", למשל פחות מרבע ליטרא. תיקון המידות והמשקלות הוא לא רק שיהיו נכונים ומדויקים, אלא גם פשוטים ומובנים וניתנים למנייה ולבקרה על ידי כל אדם. ראה "עיונים" לשטיינזלץ בהסבר ברייתא זו. האם יש כאן הצדקה לשיטה העשרונית?

⁹ בעץ - בדיל, אבר - עופרת, גיסטרון - סגסוגת מתכות, צונמא - אבן קשה, מחק - כלי עץ ישר (סרגל) ליישר את פי השק או החבית. ראה שטיינזלץ בבא בתרא פט ע"ב.

¹⁰ תורה היא ולימוד היא צריכה ולימוד זה לא ייפסק בגלל המעוותים והמקלקלים למיניהם. מעין זה אולי גם במדרש הבא: "בשעה שהיה משה כותב התורה היה כותב מעשה כל יום ויום. כיון שהגיע לפסוק "ויאמר א-להים נעשה אדם", אמר: ריבוננו של עולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים? אמר לו: כתוב, הרוצה לטעות יטעה". (בראשית רבה ח). אבל בתרגום השבעים שינו גם שינו! וכן הוא אולי גם במדרש הבא: "וזאת התורה אשר שם משה, זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - נעשית לו סם מיתה" (יומא עב ע"ב, וראה גם שבת פח ע"ב). ואולי זה קשור אפילו לאמרה: "יאבד העולם מפני השוטים"? ראה דברינו בפרשת ראה השנה.

¹¹ ראה שם וכן במקבילה במסכת יבמות כא ע"א שיש מידה מסוימת של קושי ברעיון שעבירה על מדות ומשקלות חמורה מזו של עריות. פרק יט בספר ויקרא מדגיש אמנם מאד את מצוות "חושן משפט" ומסיים בפסוקים החזקים שהבאנו מפרשת מדות ומשקלות, אך מבט רחב יותר מראה שפרק יט נתון בין פרק יח מחד גיסא ופרק כ מאידך גיסא העוסקים בהרחבה ובלשון חריפה וחזקה עוד יותר בנושא עריות ("אל תטמאו בכל אלה ... ולא תקיא אתכם הארץ" וכו'). ראה בגמרא שם שתחילה היא מנסה לאשש דרשה זו של ר' לוי מלשון הפסוקים עצמם ("כל התועבות האל" מול "תועבת ה' כל עושה אלה"), אבל אחרי שניסיון זה נדחה נדרשת הגמרא לקטע שהבאנו המבוסס על דרשה רעיונית שבעריות אפשר לעשות תשובה, בעוד שבמדות ומשקלות אי אפשר. מדוע? כי במידות ומשקלות כבר אינו יודע את מי רימה ולמי מכר שלא כהוגן. וגם הסבר זה קצת קשה, ראה תוספות "התם אפשר בתשובה" שם שמקשה מהמקרה של ממזר שזהו "מעוות לא יוכל לתקון". לעריות יכולות להיות השלכות חברתיות קשות ביותר ומה מועיל שמי שחטא יושב בתענית, מסתגף ועושה תשובה לעצמו? כל הקשיים האלה רק מראים עד כמה היה חשוב לר' לוי להראות את חומרת העבירה על מידות ומשקלות!

¹² רש"י מביא מדרש זה בפירושו על הפסוק "זכור את אשר עשה לך עמלק" (כה יז) בסוף פרשתנו. וכן הוא בפסיקתא דרב כהנא ג, פסיקתא רבתי יג ורות רבה א. מדרש זה יוצר איזון בין המקור בספר ויקרא בו מוזכרת יציאת מצרים (ראה הפסוקים שהבאנו בראש הגיליון והגמרא בבא מציעא בה פתחנו) ובין המקור בספר דברים. כאן אמנם לא מוזכר "אירוע היסטורי" בפירוש, אבל אם נדרוש סמוכים, הרי לנו פרשת עמלק. עם ש"משקר במידותיו", במובן הפשוט ביותר של המילה - מידות ומשקלות (שלא לדבר על משמעויות רחבות יותר), מאבד את לכידותו הפנימית ואין לו סיכוי כנגד אויביו.

¹³ למי שיש עוד כוח מומלץ לעיין בפירושו של הכלי יקר לפסוק "אבן ואבן", שפירש, בניגוד לרוב הפרשנים, שלא מדובר ששתי האבנים מזויפות, אחת כלפי מעלה והשנייה כלפי מטה, אלא שאחת (הגדולה) היא נכונה והשנייה (הקטנה) היא מזויפת: "כי אם לא היה לו האבן הישרה היה מתיירא לשקול לכל העולם בקטנה השקרית". רמאי או שקרן איננו אחד שמרמה או משקר תמיד!